

Journal of Islamic Law Research

پژوهش‌نامه حقوق اسلامی

The Scope of Authority of Iran's Ordinary Legislator in
Determining the Eligibility Conditions for Candidates in
the Islamic Consultative Assembly Elections: A Critical
Review of the Guardian Council's Approach

Authors: Mostafa Mansourian |
Mohammad Hasan Bagheri Khouzani

Stable URL: <https://doi.org/10.30497/law.2024.245864.3499>

قلمرو صلاحیت قانون‌گذار عادی در تعیین شرایط نامزدهای انتخابات مجلس
شورای اسلامی؛ رویه شورای نگهبان در بوته نقد

نویسندگان: مصطفی منصوریان | محمدحسن باقری خوزانی

پیوند دائمی: <https://doi.org/10.30497/law.2024.245864.3499>

Copyright 2025 The Author(s).

Published by *Imam Sadiq University*, Tehran, Iran.

This work is fully Open Access under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license, allowing non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and not modified. *Islamic Law Research* strictly follows the ethical guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE), which all readers, authors, reviewers, and editors are expected to observe and uphold.

The Scope of Authority of Iran's Ordinary Legislator in Determining the Eligibility Conditions for Candidates in the Islamic Consultative Assembly Elections: A Critical Review of the Guardian Council's Approach

Mostafa Mansourian • Assistant Professor, Department of Public Law, Faculty of Judicial Law,
University of Judicial Sciences and Administrative Services, Tehran, Iran. (Corresponding
Author) mansourian@ujas.ac.ir

Mohammad Hasan Bagheri Khouzani • PhD in Public Law, Faculty of Law, Theology and
Islamic Studies, Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran. mohamadhasan92@yahoo.com

Abstract

1. Introduction

In contemporary constitutional democracies, the eligibility criteria for electoral candidates play a crucial role in safeguarding the integrity and effectiveness of legislative bodies. While the right to vote is often broadly extended to citizens, the right to stand for election is typically subject to more stringent qualifications. This distinction underscores the importance of ensuring that those who seek legislative office possess the necessary attributes to represent the electorate effectively. In the Islamic Republic of Iran, the Constitution outlines the framework for elections to the Islamic Consultative Assembly (Parliament) but delegates the determination of specific eligibility conditions for candidates to the ordinary legislator. Article 62 of the Iranian Constitution states: "The Islamic Consultative Assembly is composed of representatives of the nation, who are elected directly by secret ballot. The eligibility criteria for voters and candidates, as well as the conduct of elections, shall be determined by law."

Despite this delegation, there is ongoing debate about the extent of the Parliament's authority to set these criteria and the role of the Guardian Council in overseeing and interpreting the legislative provisions. The Guardian Council, vested with the authority to interpret the Constitution and supervise elections,

has at times exercised significant influence over the determination of candidate qualifications. This influence raises questions about the balance of power between the legislative body and the constitutional supervisory institution, and whether such influence aligns with the constitutional framework intended by the drafters.

This paper critically examines the scope of the Iranian Parliament's authority in establishing eligibility conditions for parliamentary candidates and analyzes the Guardian Council's approach to this issue. By exploring constitutional provisions, legislative practices, and the interplay between legislative and supervisory bodies, the study aims to clarify the boundaries of authority and propose recommendations for a more transparent and objective framework for candidate eligibility.

2. Research Question

How should the scope of the Iranian Parliament's authority in determining the eligibility conditions for candidates in the Islamic Consultative Assembly elections be structured, considering constitutional provisions and the Guardian Council's interpretative practices?

3. Research Hypothesis

The hypothesis of this study posits that the Guardian Council has exceeded its constitutional mandate concerning the eligibility criteria for parliamentary candidates. This overreach undermines the Parliament's authority as the ordinary legislator and disrupts the constitutional balance between legislative and supervisory bodies. As a result, the eligibility conditions for candidates may not reflect a transparent, objective, and quantitative framework, leading to potential biases during the oversight of elections.

4. Methodology & Framework, if Applicable

This paper adopts an analytical and doctrinal methodology to explore the constitutional and legal dimensions of the issue. The study is structured around the following components:

Constitutional Analysis: A detailed examination of the Iranian Constitution, focusing on Article 62 and related provisions that define the roles and powers of the Parliament and the Guardian Council. This analysis seeks to interpret the constitutional text within the broader context of the principles of separation of powers and democratic governance.

Legislative Review: An exploration of the laws enacted by the Parliament regarding candidate eligibility criteria. This includes assessing the specificity, transparency, and objectivity of these laws, and how they align with constitutional mandates and democratic principles.

Critical Evaluation of the Guardian Council's Approach: A critical assessment of the Guardian Council's interpretations and practices in relation to

candidate eligibility. This involves analyzing instances where the Council may have overstepped its constitutional role by imposing additional criteria or interpretations not explicitly provided for in the law.

Theoretical Framework: The study is grounded in constitutional theory, particularly the concepts of separation of powers, rule of law, and democratic representation. These theoretical underpinnings provide a lens through which to assess the appropriateness of the current practices and propose recommendations for reform.

Qualitative Data Collection: Gathering qualitative data from legal texts, official statements, and scholarly commentary to support the analysis. This includes reviewing debates from the Constitutional Assembly, official interpretations by the Guardian Council, and academic critiques.

5. Results & Discussion

Examination of Iran's constitutional provisions and legislative practices reveals an interplay between the Parliament's authority to determine candidate eligibility and the Guardian Council's interpretative and supervisory roles. Article 62 of the Constitution grants the Islamic Consultative Assembly the authority to set eligibility criteria for parliamentary candidates. However, a holistic interpretation of the Constitution indicates that this authority is circumscribed by other constitutional principles aimed at promoting fairness, non-discrimination, and the development of moral virtues (Clauses 1 and 9 of Article 3).

One of the primary findings is that while the Parliament has endeavored to objectify subjective qualifications – such as loyalty to Islam, the political system, the Constitution, and the principle of Velayat-e Faqih – by enacting specific legislation, the Guardian Council has often resisted these efforts. The Council insists on maintaining subjective criteria to ensure the genuine existence of these qualifications in candidates. This insistence has led to the rejection of legislative reforms aimed at clarifying and objectifying eligibility conditions, thereby preventing arbitrary discretion and protecting candidates' rights.

6. Conclusion

The analysis concludes that the Guardian Council's overextension of its supervisory role into the legislative domain poses challenges to the constitutional balance of power in Iran. By resisting the Parliament's efforts to establish clear and objective eligibility criteria for parliamentary candidates, the Council not only infringes upon the legislative authority but also impacts the integrity and fairness of the electoral process.

To address these challenges, it is essential for the Parliament to persist in its legislative reforms aimed at clarifying eligibility conditions. Objectifying subjective qualifications and adjusting the burden of proof in favor of candidates can mitigate arbitrary discretion, protect candidates' rights, and enhance public

trust in the electoral system. Such reforms are consistent with constitutional mandates promoting fairness, non-discrimination, and the development of moral virtues.

Moreover, the Guardian Council should reconsider its approach by acknowledging the Parliament's constitutional role in legislating electoral matters. By allowing legislative reforms that operationalize constitutional principles without compromising the core values of the Islamic Republic, the Council can contribute to a more transparent and effective electoral system.

In conclusion, a collaborative approach between the Parliament and the Guardian Council is imperative for strengthening Iran's democratic institutions. By respecting each other's constitutional mandates and working towards shared goals of fairness and integrity in elections, both bodies can enhance the legitimacy of the electoral process. This, in turn, can increase public participation, foster greater trust in governance, and uphold the constitutional principles that underpin the Islamic Republic of Iran.

Keywords: Constitution, Islamic Consultative Assembly Elections, Candidates, Guardian Council.

قلمرو صلاحیت قانون‌گذار عادی در تعیین شرایط نامزدهای انتخابات مجلس شورای اسلامی؛ رویه شورای نگهبان در بونه نقد

مصطفی منصوریان • استادیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق قضایی، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران.

mansourian@ujss.ac.ir

ایران. (نویسنده مسئول)

محمدحسن باقری خوزانی • دانش‌آموخته دکتری حقوق عمومی، دانشکده حقوق، الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه آزاد

mohamadhasan92@yahoo.com

اسلامی، نجف‌آباد، ایران.

چکیده

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در اصل ۶۲ ضمن تصریح بر مستقیم‌بودن شیوه انتخاب نمایندگان ملت، تعیین شرایط انتخاب‌کنندگان، انتخاب‌شوندگان و کیفیت انتخابات را به «قانون» احاله داده است. یکی از چالش‌هایی که همواره در ارتباط با این اصل وجود داشته، ابهام در حدود صلاحیت مجلس شورای اسلامی برای تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان هم از جهت نوع شروط و الزامات و هم از جهت کیفیت قانون‌گذاری در آن ساحات بوده است. این مقاله درصدد است با روش توصیفی تحلیلی به این سؤال پاسخ دهد که صلاحیت قانون‌گذار عادی در تعیین شرایط نمایندگی مجلس در پرتو نقد رویه شورای نگهبان دارای چه حدود و ثغوری است؟ یافته‌ها حاکی است که علی‌رغم اطلاق صلاحیت مجلس در تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان به موجب قانون، صلاحیت مجلس شورای اسلامی با دیگر اصول قانون اساسی از جمله بندهای «۱» و «۹» اصل ۳ و هکذا اصل ۶۷، مقید شده است و در چارچوبی خاص معنا می‌یابد، که شورای نگهبان نیز به‌درستی به این موضوع توجه داشته است. در عین حال، در همین چارچوب، کیفیت و طریق تعیین شرایط نامزدها امری است که باید در اختیار قانون‌گذار عادی باشد و در نتیجه، اعلام مغایرت آن دسته از مصوبات مجلس با قانون اساسی توسط شورای نگهبان که ضمن رعایت چارچوب حاکم صرفاً به تغییر طریق نظر دارد، واجد ایراد بوده و این رویه بی‌گمان مداخله در امر قانون‌گذاری قلمداد می‌شود.

واژگان کلیدی: قانون اساسی، انتخابات مجلس شورای اسلامی، نامزدهای انتخاباتی، شورای نگهبان.

مقدمه

امروزه دولت‌ها معمولاً برای انتخاب‌شوندگان شرایط سخت‌تری را در مقایسه با انتخاب‌کنندگان در نظر می‌گیرند و این شرایط به تناسب اهمیت نمایندگی موضوع انتخاب، متغیر است (تقی‌زاده، ۱۳۸۵، ص. ۵۸). براین اساس، بدیهی است هرکسی شایستگی نامزدی انتخابات را نخواهد داشت و وضع شروطی به منظور تشخیص واجدان شرایط ضروری است؛ زیرا اگر برای انتخاب‌شوندگان هیچ شرطی در کار نباشد، هر فردی اعم از نوزاد و پیر، عاقل یا سفیه و مجنون، تبعه یا غیرتبعه و... حق داوطلب شدن در انتخابات را دارد که این در هیچ نظام حقوقی‌ای پذیرفتنی نیست. قبول این اصل منطقی مستلزم تعیین شرطی برای انتخاب‌شوندگان در قوانین اساسی یا عادی است که این شرایط و معیارها نیز خود تابعی از مطالبات ارزشی و اخلاقی عموم جامعه است (فتاحی زفرقندی، ۱۳۹۷، ص. ۳۰). برای مثال، در برخی قوانین اساسی کشورها افزون بر بیان موضوعات کلان انتخابات از جمله حق رأی، نوع نظام انتخاباتی، مرجع نظارت بر انتخابات و چگونگی تعیین حدود حوزه‌های انتخاباتی، برخی از شرایط انتخاب‌شوندگان از جمله سن نیز تعیین شده است (ماسکیو و بلز، ۱۳۹۰، ص. ۵۲۳)، اما صرف‌نظر از اینکه شرایط انتخاب‌شوندگان در قانون اساسی یا قوانین انتخاباتی کشورها تعیین شود، این شرایط باید به گونه‌ای روشن و شفاف، عینی و کمی باشد تا در مقام بررسی آن‌ها توسط نهاد ناظر بر انتخابات، دچار برداشت‌ها و سلیقه‌های گوناگون نشود. امروزه در غالب قوانین انتخاباتی کشورهایی که در آن‌ها انتخابات برگزار می‌شود، شرطی برای کسب کرسی‌های پارلمان وضع شده است که برخی از این شرایط با شرایط انتخاب‌کنندگان مشترک است، اما برخی دیگر به دلایل پیش‌گفته مختص انتخاب‌شوندگان است.

قانون‌گذار اساسی جمهوری اسلامی ایران، شیوه انتخاب نمایندگان ملت را تعیین کرده و یکی از مسائل مهم درباره این انتخابات یعنی شرایط انتخاب‌شوندگان را برخلاف شرایط مقام رهبری^۱،

۱. اصل ۱۰۹ قانون اساسی: «شرایط و صفات رهبر: ۱. صلاحیت علمی لازم برای افتا در ابواب مختلف فقه، ۲. عدالت و تقوای لازم برای رهبری امت اسلام و ۳. پیش صحیح سیاسی و اجتماعی، تدبیر، شجاعت، مدیریت و قدرت کافی برای رهبری. در صورت تعدد واجدان شرایط فوق، شخصی که دارای بینش فقهی و سیاسی قوی‌تر باشد، مقدم است».

رئیس‌جمهوری^۱ و رئیس قوه قضائیه^۲ که در قانون اساسی تصریح شده، به قانون‌گذار عادی احاله داده است. در این ارتباط، به موجب اصل ۶۲ قانون اساسی: «مجلس شورای اسلامی از نمایندگان ملت که به طور مستقیم و با رأی مخفی انتخاب می‌شوند، تشکیل می‌شود. شرایط انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان و کیفیت انتخابات را قانون معین خواهد کرد». یکی از چالش‌هایی که همواره در ارتباط با این اصل وجود داشته، حدود صلاحیت مجلس شورای اسلامی در تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان است. مطابق با ظاهر اصل ۶۲، صلاحیت مجلس شورای اسلامی در اصل یادشده مطلق است و این نهاد می‌تواند هر شرطی را جزو شروط انتخاب‌شوندگان تعیین کند، اما بر مبنای رویکردی جامع و منظومه‌وار به قانون اساسی، صلاحیت مجلس شورای اسلامی در تعیین شرایط نامزدها مطلق نیست و مستنبط از اصول قانون اساسی، با الزاماتی مقید شده است. در عین حال، اینکه این شروط و الزامات به چه کیفیتی توسط قانون‌گذار تنظیم و تدوین شوند، موضوع دیگری است که باید بررسی و بدان پرداخته شود.

روش پژوهش: با توجه به دلالت‌های کلی اصل ۶۲ قانون اساسی و چالش‌های مربوط به آن، در قالب مقاله‌ای تحلیلی در پی یافتن پاسخ این پرسش هستیم که قلمرو صلاحیت مجلس شورای اسلامی در تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان و کیفیت تبلور شروط و الزامات مزبور چگونه باید باشد؟ در همین راستا نیز به تبیین و نقد نظرات شورای نگهبان می‌پردازیم.

پیشینه پژوهش: در خصوص صلاحیت قانون‌گذار عادی در تعیین شرایط نامزدهای انتخابات مجلس تاکنون چند اثر به رشته تحریر درآمده است که هیچ‌یک از آن‌ها تحلیل جامعی در خصوص مسائل این پژوهش ارائه نکرده یا به تبیین کلی شرایط و تطبیق آن‌ها با وضعیت دیگر کشورها پرداخته‌اند (حبیب‌نژاد، ۱۳۹۰، صص. ۹۹-۱۳۰؛ مولایی و معنوی، ۱۳۹۸، صص. ۷۶۳-۷۶۴).

۱. اصل ۱۱۵ قانون اساسی: «رئیس‌جمهوری باید از میان رجال مذهبی و سیاسی که واجد شرایط زیر باشند، انتخاب شود: ایرانی‌الاصل، تابع ایران، مدیر و مدبر، دارای حسن سابقه و امانت و تقوا، مؤمن و معتقد به مبانی جمهوری اسلامی ایران و مذهب رسمی کشور».

۲. اصل ۱۵۷ قانون اساسی: «به منظور انجام مسئولیت‌های قوه قضائیه در کلیه امور قضایی و اداری و اجرایی، مقام رهبری یک نفر مجتهد عادل و آگاه به امور قضایی و مدیر و مدبر را برای مدت پنج سال به عنوان رئیس قوه قضائیه تعیین می‌کند که عالی‌ترین مقام قوه قضائیه است».

۷۸۱؛ عباسی و جعفری ۱۳۹۰، صص. ۱۱۵-۱۳۲؛ طحان‌نظیف و قلیچ‌پور، ۱۴۰۰، صص. ۱۹-۴۲). این در حالی است که پژوهش حاضر مشخصاً حدود صلاحیت مجلس در موضوع پژوهش را در چهارچوب نظام حقوق اساسی ایران تحلیل کرده و به رویه شورای نگهبان در این خصوص می‌پردازد و افزون‌براین، چهارچوب کیفیت تعیین شرایط مزبور را ترسیم کرده است که موضوعی نوآورانه قلمداد می‌شود.

این مقاله در سه قسمت سازمان یافته است. نخست، چهارچوب حاکم بر تعیین شرایط نامزدهای انتخاباتی را بررسی می‌کنیم (۱). سپس، قلمرو صلاحیت مجلس شورای اسلامی در تعیین شرایط نامزدهای انتخاباتی را تحلیل و در این ارتباط به رویه شورای نگهبان به‌عنوان پاسدار تقنینی قانون اساسی اشاره می‌کنیم (۲). درنهایت نیز کیفیت تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان توسط مجلس شورای اسلامی را با وجود الزامات بالادستی حاکم تبیین می‌کنیم و رویه شورای نگهبان را مورد نقد قرار می‌دهیم (۳).

۱. چهارچوب حاکم بر تعیین شرایط نامزدهای انتخاباتی

تفاوت میان انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان در این است که گروه نخست تنها بر اساس حقوق شهروندی با شرکت در انتخابات در حکومت مشارکت می‌کنند حال آنکه گروه دوم باید از میان انبوه مردم دست‌چین و برگزیده شوند تا بتوانند گرایش و خواست‌های مردم را به بهترین شکل در عالم خارج تحقق بخشند و همین خصلت زبده‌گی و برگزیدگی است که شرایط آنان را سخت‌تر و همراه با مختصات ویژه‌ای می‌کند (قاضی شریعت‌پناهی، ۱۳۸۳، صص. ۵۹۷). شرایط انتخاب‌شوندگان به‌طورکلی در تمام کشورها به دو صورت ایجابی و سلبی (موانع انتخاب‌پذیری) پیش‌بینی می‌شوند. «شرایط ایجابی» مجموعه شروطی هستند که نامزدهای انتخابات برای انتخاب شدن باید از آن‌ها برخوردار باشند و «شرایط سلبی» مجموعه شروطی هستند که نامزدهای انتخابات نباید واجد آن‌ها باشند. این شروط به‌منزله موانع انتخاب‌پذیری قلمداد می‌شوند که وجود آن‌ها محرومیت از حق تصدی مناصب عمومی را به همراه خود می‌آورد. این دست شرایط (ایجابی یا سلبی) را می‌توان به دو گونه حداقلی و حداکثری پیش‌بینی کرد. تعیین حداقلی شرایط به این معناست که تمام شهروندان واجد حق رأی، از صلاحیت انتخاب شدن نیز برخوردار هستند و نهایت آن است که پاره‌ای از شرایط مربوط به انتخاب کردن به میزان یا کیفیت بیشتری مدنظر

باشند. برای مثال، چنانچه برای انتخاب کردن حداقل سن ۱۸ سال لازم است، همین میزان سن یا درنهایت، سنی بیشتر از آن نیز برای انتخاب شدن تعیین می‌شود. براین اساس، تمام افراد صالح برای رأی دادن می‌توانند به انتخاب نیز درآیند و به مناصب عمومی دست یابند. این در حالی است که تعیین حداکثری شرایط به این معناست که قانون‌گذار شرایط بیشتری را به نسبت شرایط حق رأی پیش‌بینی می‌کند. در واقع، در این رویکرد برای آنکه نظام سیاسی بتواند در مسیر اهداف و آرمان‌های خود حرکت کند و به آن‌ها جامه عمل بپوشاند، الزاماً نیاز است که شهروندان شایسته و صالح برای زمامداری - و نه با حداقل صلاحیت - تصدی مناصب حکومتی را در اختیار بگیرند؛ زیرا در غیر این صورت دستیابی به اهداف و مطلوب‌های مدنظر نظام سیاسی با تردیدهای بیشتری مواجه خواهد شد؛ البته باید توجه داشت که مطلوب هر نظام سیاسی - چه ایدئولوژیک و چه غیر آن - دستیابی به اهداف و آرمان‌هایی متناسب با اقتضائات مربوط به خود است و هر کشور نیز در همین راستا، اقدامات، تدابیر و تلاش‌های خود را طرح‌ریزی می‌کند. آنچه میان نظام‌های سیاسی تفاوت ایجاد می‌کند، سازوکارهای نیل به این مهم است که به طرق مختلف و گوناگونی صورت می‌پذیرد.

شرایط ایجابی و سلبی انتخابات ممکن است به دو صورت عینی (کمی) و ذهنی (کیفی) نیز در نظر گرفته شوند. شروط عینی موارد مشخصی مانند سن و تابعیت هستند که صلاحدید و صوابدید شخصی به‌هیچ‌عنوان در آن‌ها راه ندارد و با ارائه برخی اسناد یا از طریق استعلام از مراجع رسمی قابل اثبات هستند. در مقابل، شرایط ذهنی آن دسته از شروط هستند که معیار و محک دقیقی برای ارزیابی آن‌ها وجود ندارد و در واقع، نظر و تصمیم مرجع دارای صلاحیت در این خصوص تعیین‌کننده است. بدیهی است هرچه شرایط مشخص‌تر و عینی‌تر باشند، حقوق انتخاباتی شهروندان با تضمین بیشتری روبه‌رو می‌شوند و صلاحدیدها و سلیقه‌های شخصی کمتر امکان ظهور و بروز خواهند داشت (عباسی لاهیجی و همکاران، ۱۴۰۲، صص. ۳۲-۳۵).

بند ۱۰ سیاست‌های کلی انتخابات توسط مقام رهبری در تاریخ ۱۳۹۵/۷/۲۴ مطابق با بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی، بر تعیین دقیق معیارها و شرایط داوطلبان انتخابات تأکید کرده است. مطابق با جزء نخست این بند، انتخاب داوطلبان تراز شایسته جمهوری اسلامی ایران باید از طریق «تعیین دقیق معیارها و شاخص‌ها و شرایط عمومی و اختصاصی داوطلبان در چهارچوب قانون

اساسی با تأکید بر کارآمدی علمی، جسمی و شایستگی متناسب با مسئولیت‌های مربوط و تعهد به اسلام، انقلاب و نظام اسلامی و قانون اساسی به‌ویژه التزام به ولایت فقیه و سلامت اخلاقی-اقتصادی» صورت پذیرد.

قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران شرایطی را برای نامزدهای انتخابات مجلس شورای اسلامی تعیین نکرده و این موضوع را وفق اصل ۶۲ به قانون عادی احاله داده است. ازاین‌رو قانون اساسی در رابطه با اینکه شرایط به‌گونه عینی یا ذهنی و حداقلی یا حداکثری پیش‌بینی شود، ساکت است. درعین‌حال، در این خصوص که آیا شرایط خاصی باید مدنظر باشند یا خیر، اصل ۶۲ قانون اساسی ظهور در اطلاق صلاحیت مجلس دارد، اما از مجموعه عمومات قانون اساسی می‌توان برداشت دیگری داشت که در قسمت بعد بدان می‌پردازیم.

۲. الزامات و معیارهای حاکم بر تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان از منظر شورای نگهبان

در این قسمت در مقام پاسخ به این پرسش هستیم که آیا به استناد اینکه در اصل ۶۲، قانون‌گذار اساسی تصریح کرده است که شرایط انتخاب‌شوندگان را قانون معین می‌کند، مجلس شورای اسلامی می‌تواند در مقام تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان هر شرطی را جزو شرایط انتخاب‌شوندگان قرار دهد یا در این زمینه با محدودیت‌هایی مواجه است؟

در پاسخ به این پرسش دو فرض شایان تصور است. بر اساس فرض نخست، از آنجاکه اصل ۶۲ قانون اساسی نسبت به تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان توسط مجلس شورای اسلامی اطلاق دارد، این نهاد می‌تواند هر شرطی را جزو شرایط انتخاب‌شوندگان قرار دهد و محدودیتی در این زمینه ندارد. به عبارت دیگر، با توجه به اینکه قانون‌گذار اساسی شرایط انتخاب‌شوندگان را در قانون اساسی معین نکرده است، قانون عادی می‌تواند در این زمینه تعیین تکلیف کند و مراد قانون‌گذار اساسی از عدم بیان شرایط انتخاب‌شوندگان این بوده است که قانون عادی در این باره با محدودیتی مواجه نباشد. بنابراین، قانون‌گذار عادی در تعیین شرایط با هیچ‌گونه محدودیتی مواجه نیست، اما بر اساس فرض دوم که مورد نظر شورای نگهبان بوده و از منظر حقوقی نیز پذیرفتنی است، اطلاق اصل ۶۲ با توجه به مقدمه قانون اساسی و دیگر اصول آن مقید شده است و مجلس شورای اسلامی نمی‌تواند هر شرطی را جزو شرایط انتخاب‌شوندگان تعیین کند و در این باره با محدودیت‌هایی مواجه است. در ادامه، به تبیین این معیارها از منظر شورای نگهبان

می‌پردازیم که نتیجه آن، ایجاد محدودیت در تعیین شرایط نامزدهای انتخاباتی است.

۱.۲. ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی

به موجب بند ۱ اصل ۳ قانون اساسی، دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف یادشده در اصل ۲، همه امکانات خود را برای ایجاد محیط مساعد در راستای رشد فضایل اخلاقی بر اساس «ایمان» و «تقوا» و «مبارزه با همه مظاهر فساد و تباهی» به کار گیرد. بنابراین، با توجه به اینکه یکی از قوای حاکم که نقش مؤثری در شئون مختلف حاکمیت نظام اسلامی دارد، مجلس شورای اسلامی است، قانون‌گذار عادی در تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان باید به گونه‌ای قانون‌گذاری کند که تأمین‌کننده اصل یادشده باشد. به بیان دیگر، یکی از مهم‌ترین تیلورات ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی، مجلس شورای اسلامی است که قرار است به عنوان نمایندگان مردم در آن حضور یابند و از جانب آنان، خیر و صلاح شهروندان را در پیش گیرند و محقق سازند. از این رو این اعضا باید برخوردار از صفات و ویژگی‌هایی باشند که این هدف را محقق سازند. حال چنانچه افرادی که به نمایندگی از مردم در این مجلس صاحب کرسی می‌شوند، شرایط اولیه و اساسی را نداشته باشند، مشخص است که تحقق رشد فضایل اخلاقی در یکی از سطوح عالی و تأثیرگذار خود با مانعی جدی مواجه خواهد بود.

بر اساس مقدمه قانون اساسی، «حکومت از دیدگاه اسلام، ... تبلور آرمان سیاسی ملتی هم‌کیش و همفکر است که به خود سازمان می‌دهد تا در روند تحول فکری و عقیدتی، راه خود را به سوی هدف نهایی (حرکت به سوی الله) بگشاید». بدیهی است حکومتی که برای خود غایتی ترسیم می‌کند، نهادها، قواعد و ضوابط خود را نیز باید به گونه‌ای ترسیم کند که در مسیر نیل به آن غایت باشد. بر این اساس، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان بیان‌کننده نهادها و مناسبات سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه باید راهگشای تحکیم پایه‌های حکومت اسلامی باشد. از جمله مهم‌ترین عناصر زمینه‌ساز تحقق این هدف، تعیین کسانی است که عهده‌دار حکومت و اداره مملکت خواهند بود. همچنین، مطابق مقدمه قانون اساسی، «در ایجاد نهادها و بنیادهای سیاسی که خود پایه تشکیل جامعه است، بر اساس تلقی مکتبی باید صالحان عهده‌دار

حکومت و اداره مملکت شوند^۱ تا حکومت مستضعفان در زمین تحقق یابد^۲. پس برای تحقق هدف حکومت مدنظر اسلام که قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آن را تأیید کرده است، «صالحان» باید عهده‌دار حکومت و اداره مملکت شوند (رضایی‌زاده و داوری، ۱۳۹۵، صص. ۱۲۲-۱۲۱).

در این خصوص گفتنی است که صرف‌نظر از موضوع ارزش حقوقی استناد به مقدمه قانون اساسی که به‌طور مجزا و مستقل قابل بحث است، قدر مسلم این است که مقدمه قانون اساسی را که مفاد آن در اصول مختلف قانون اساسی تجلی یافته است، می‌توان به‌مثابه حسن مطلعی برای فهم اصول قانون اساسی به شمار آورد؛ به‌ویژه که نمایندگان مردم، آن را به همراه متن قانون اساسی امضا کرده و مردم نیز در همه‌پرسی قانون اساسی با توجه به ضمایم قانون اساسی به آن رأی داده‌اند (اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی، ۱۳۶۴، ج ۳، ص. ۱۸۷۷). بنابراین، اعتبار مقدمه در تفسیر قانون اساسی را می‌توان فراتر از مشروح مذاکرات نمایندگان و البته فروتر از اصول قانون اساسی برای آن در نظر گرفت. به این معنا که می‌توان با عنایت به مفاد آن، مراد و مقصود نمایندگان مجلس در مواضع ابهام، اجمال، تعارض یا سکوت قانون اساسی را به دست آورد (کعبی و همکاران، ۱۳۹۳، صص. ۱-۲۰؛ طحان‌نظیف و همکاران، ۱۴۰۰، صص. ۲۳۹-۲۶۱).

گفتنی است شورای نگهبان به‌عنوان نهاد صیانت‌کننده از قانون اساسی در مقام تقنین نیز به این الزام توجه داشته است. مجلس در ۱۳۸۱/۱۲/۱۴، «لایحه اصلاح انتخابات مجلس شورای اسلامی» را با اصلاحاتی به تصویب رساند^۳. به‌موجب این مصوبه، مجلس شرط کیفی «اعتقاد و التزام عملی به اسلام و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران» را حذف کرد و به شرط «مسلمان بودن» بسنده کرد. همچنین، برای تبدیل شرط «وفاداری به قانون اساسی» به یک شرط عینی، ابراز وفاداری در فرم ثبت‌نام را کافی دانست و اصل را بر صحت چنین اظهاراتی قرار داد مگر

۱. «وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ» (انبیاء، آیه ۱۰۵).

۲. «وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ» (قصص، آیه ۵).

۳. لایحه اصلاح قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۸۱/۱۲/۱۴ مجلس شورای اسلامی.

اینکه خلاف آن به طریق قانونی ثابت شده باشد؛ البته افراد دارای سابقه نمایندگی نیز از این شرط مستثنا شدند. شورای نگهبان در مقام نظارت بر این مصوبه، در ارتباط با حذف بند یادشده اظهار داشت «با توجه به اینکه یکی از قوای حاکم که نقش مؤثر در شئون مختلف حاکمیت نظام اسلامی دارد، مجلس شورای اسلامی است، حذف التزام علمی به اسلام و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران از بند ۱ ماده ۲۸ و حذف وفاداری به اصل مترقی ولایت مطلقه فقیه از بند ۳ این ماده و اطلاق اکتفا به شرط مسلمان بودن برای نمایندگی مجلس شورای اسلامی در بند ۱ ماده ۲۸ موضوع ماده ۱۱ مستلزم تجویز ورود افرادی به مجلس می‌شود که عامل به احکام اسلام نیستند و التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران ندارند و نیز وفادار به اصل مترقی ولایت مطلقه فقیه نیستند. از این‌رو بند یادشده از این لحاظ خلاف موازین شرع و مغایر بند ۱ اصل ۳ و اصل ۶۷ قانون اساسی شناخته شد».

۲.۲. برخورداری از توانمندی‌های لازم برای پابندی به سوگندنامه و تحقق آن

در هر نظام حقوقی که بر مبنای مردم‌سالاری شکل گرفته است، نمایندگان ملت در مجلس از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند؛ زیرا آنان از سوی مردم مسئولیت تصویب قوانین و نظارت بر امور اجرایی کشور را بر عهده دارند و هرگونه کوتاهی در مسئولیت توسط آنان موجب خسارت‌های جبران‌ناپذیر به کشور خواهد شد. بنابراین، التزام و تعهد نمایندگان به مبانی نظام حقوقی و قانون اساسی و امانت‌داری آنان در امور تقنینی و سیاسی باید از راه‌های مختلف اثبات شود. یکی از راه‌های رسمی ابزار وفاداری نمایندگان به مسئولیت‌ها و تعهدات خود در برابر ملت، ایراد سوگند و امضای متن سوگندنامه است. اصل ۶۷ قانون اساسی^۱ نیز در همین راستا به «سوگند نمایندگان و

۱. اصل ۶۷ قانون اساسی: «نمایندگان باید در نخستین جلسه مجلس به ترتیب زیر سوگند یاد کنند و متن قسم‌نامه را امضا کنند. بسم‌الله الرحمن الرحیم؛ من در برابر قرآن مجید، به خدای قادر متعال سوگند یاد می‌کنم و با تکیه بر شرف انسانی خویش تعهد می‌کنم که پاسدار حریم اسلام و نگاهبان دستاوردهای انقلاب اسلامی ملت ایران و مبانی جمهوری اسلامی باشم، ودیعه‌ای را که ملت به ما سپرده [است] به‌عنوان امینی عادل پاسداری کنم و در انجام وظایف وکالت، امانت و تقوا را رعایت کنم و همواره به استقلال و اعتدالی کشور و حفظ حقوق ملت و خدمت به مردم پایبند باشم. از قانون اساسی دفاع کنم و در گفته‌ها و نوشته‌ها و اظهارنظرها، استقلال کشور و آزادی مردم و تأمین مصالح آن‌ها را مدنظر داشته باشم». نمایندگان اقلیت‌های دینی

امضای متن آن» تصریح کرده است (جمعی از نویسندگان، ۱۳۹۹، ج ۱، ص. ۴۲۵).
اتیان سوگند بر مبنای اصل ۶۷ یکی از شروط احراز سمت نمایندگی است و بدون آن منتخب مردم نمی‌تواند به‌عنوان نماینده مجلس شناخته شود. بنابراین، مطابق فرایند تعیین‌شده در قانون اساسی و قانون آیین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۰، نامزدهای تصدی سمت نمایندگی مجلس پس از انتخاب توسط مردم (مطابق اصل ۶۲) باید بر اساس اصل ۶۷ و ماده ۳ قانون آیین‌نامه داخلی مجلس الحاقی ۱۳۸۷/۹/۲۶، به‌صورت رسمی متن سوگندنامه را قرائت و امضا کنند^۱.

در این اصل تصریحی مبنی بر شرایط انتخاب‌شوندگان نمایندگی مجلس وجود ندارد، اما با عنایت به برخی از عبارتهای سوگندنامه به‌خوبی می‌توان دریافت که چه کسانی صلاحیت و شایستگی نمایندگی مجلس شورای اسلامی در نظام جمهوری اسلامی ایران را دارند. نمایندگان مجلس شورای اسلامی با اتیان سوگند و امضای متن سوگندنامه متعهد می‌شوند که «پاسدار حریم اسلام»، «نگهبان دستاوردهای انقلاب اسلامی»، «حافظ مبانی جمهوری اسلامی ایران»، «امانت‌دار و عادل»، «پایبند به استقلال و اعتدالی کشور»، «حافظ حقوق ملت و تأمین‌کننده مصالح و آزادی مردم»، «مدافع قانون اساسی» و «خدمتگزار به مردم» باشند. بنابراین، ازجمله شرایطی که می‌توان از متن سوگندنامه به‌عنوان شرایط انتخاب‌شوندگان برداشت کرد، «عدالت»، «امانت‌داری»، «تقوا»، «داشتن روحیه خدمتگزاری به مردم»، «تأمین مصالح عمومی جامعه» و «دفاع از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران» است.

همچنین، قانون‌گذار اساسی در اصل ۶۷، مسئولیت نمایندگی را «ودیعه‌ای» از جانب ملت دانسته که به نمایندگان سپرده شده است. بنابراین، از منظر قانون‌گذار اساسی، مسئولیت نمایندگی

این سوگند را با بیان نام کتاب آسمانی خود یاد خواهند کرد. نمایندگانی که در جلسه نخست شرکت ندارند باید در نخستین جلسه‌ای که حضور می‌یابند، مراسم سوگند را به جای آورند.

۱. «نمایندگان حاضر در مجلس طبق اصل شصت و هفتم (۶۷) قانون اساسی سوگند یاد می‌کنند. متن سوگندنامه توسط رئیس قرائت می‌شود و نمایندگان به حالت اجتماع در حال قیام آن را تکرار و پس از انجام مراسم تحلیف، سوگندنامه را امضا می‌کنند. نمایندگان اقلیت‌های دینی این سوگند را با ذکر کتاب آسمانی خود یاد خواهند کرد. نمایندگانی که در جلسه نخست شرکت ندارند باید در اولین جلسه رسمی که حضور پیدا می‌کنند سوگند را به جا آورند و ذیل سوگندنامه را امضا کنند».

امانتی در اختیار نمایندگان مجلس است که باید در حفظ و پاسداری از آن امین باشند و پس از پایان مسئولیت خود، امانت را به صاحبان اصلی آن که ملت هستند، بازگردانند. براین اساس، هرگونه اقدامی که با مصالح و منافع ملت در تعارض باشد، خلاف وصف امانت و مغایر با مسئولیت وکالت است. بنابراین، قانون‌گذار عادی نمی‌تواند شروطی را برای انتخاب‌شوندگان تعیین کند که اوصاف یادشده را زایل کند یا اینکه شروط مزبور، وجود چنین اوصافی را به‌صورت حداقلی تضمین نکند؛ زیرا در غیر این صورت متن سوگندنامه بی‌معنا می‌شود و اساساً به دروغ قسم خورده خواهد شد.

عنایت به این موضوع در رویه شورای نگهبان نیز مشاهده می‌شود. شورا در اظهارنظر خود نسبت به «لایحه انتخابات مجلس شورای اسلامی» مصوب ۱۳۸۱/۱۲/۱۴ که در آن، ابراز وفاداری به قانون اساسی در فرم ثبت‌نام را کافی دانسته بود، بیان داشت «صرف ابراز وفاداری به قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در فرم ثبت‌نام کفایت نمی‌کند و باید وفاداری به آن احراز شود» و از این‌رو بند مزبور را مغایر اصل ۶۷ قانون اساسی شناخت. طرح الحاق دو تبصره به ماده ۲۸ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی که در ۱۳۸۲/۱۱/۵ به تصویب رسیده بود نیز به همین ترتیب با ایراد شورا مواجه شد.^۱

۳.۲. وجود شرایط برابر و غیر تبعیض‌آمیز در اعلام نامزدی

برابری نامزدهای انتخاباتی یکی دیگر از الزاماتی است که از قانون اساسی قابل برداشت است. بند ۹ اصل ۳ قانون اساسی به‌صراحت به لزوم «رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه در تمام زمینه‌های مادی و معنوی» به‌عنوان تکلیف دولت اشاره کرده است. اصول ۱۹ و ۲۰ نیز به همین ترتیب به برخورداری افراد از حقوق مساوی و برابری در برخورداری از حمایت قانون تصریح کرده‌اند.

شورای نگهبان در همین راستا برابری و عدم تبعیض ناروا را در نظرات خود مورد توجه قرار داده است. برای مثال، در تبصره ۳ الحاقی ۱۳۸۶/۱/۲۶ به ماده ۲۸ قانون انتخابات در طرح

۱. طرح الحاق دو تبصره به ماده ۲۸ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸/۹/۷

اصلاح قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۸۵/۱۲/۲، مقرر شده بود کسانی که سابقه نمایندگی مجلس شورای اسلامی را دارند، از شرط داشتن مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد یا معادل آن مستثنا هستند. شورای نگهبان در مرحله نخست بررسی این مصوبه، اطلاق تبصره یادشده را موجب تبعیض ناروا و مغایر با بند ۹ اصل ۳ قانون اساسی اعلام کرد.^۱ پس از آن، مجلس شورای اسلامی در مصوبه اصلاحی خود، عبارت پیشین را به صورت «هر دوره نمایندگی مجلس شورای اسلامی معادل یک مقطع تحصیلی فقط برای شرکت در انتخابات محسوب می‌شود» تغییر داد^۲ و شورای نگهبان نیز این مصوبه را تأیید کرد.^۳ در طرح اصلاح بند ۴ ماده ۲۸ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۸۵/۹/۲۸، یکی از شرایط انتخاب‌شوندگان داشتن حداقل پنج سال سابقه علمی-آموزشی یا مدیریتی در بخش‌های دولتی، نظامی-انتظامی، عمومی یا خصوصی با تأیید هیئت‌های اجرایی و نظارتی انتخابات استان ذی‌ربط تعیین شده بود که با ایراد شورای نگهبان مواجه شد. شورای نگهبان این بند از مصوبه را مغایر با بند ۹ اصل ۳ و اصل ۲۰ قانون اساسی اعلام کرد که البته این شرط با تغییراتی در آخرین اصلاحات قانون در ۱۴۰۲/۵/۱ در قالب بند ۹ ماده ۳۱ به قانون انتخابات مجلس الحاق شد و با ایراد شورا نیز مواجه نشد.^۴

۳. قانون‌گذاری مجلس در خصوص کیفیت تبلور شرایط نامزدها

همان‌طور که مشخص شد، صلاحیت مجلس شورای اسلامی در تعیین شرایط انتخاب‌شوندگان مطلق نیست و در این راستا ضروری است به الزامات برآمده از دیگر اصول قانون اساسی نیز توجه شود و در نتیجه، به واسطه انتخاب نمایندگان مجلس، صالحان عهده‌دار حکومت و اداره مملکت شوند (مقدمه قانون اساسی) و با پاسداری آنان از حریم اسلام و نگاهبانی از دستاوردهای

۱. نظر شماره ۸۵/۳۰/۲۰۷۹۹ مورخ ۱۳۸۵/۱۲/۱۷ شورای نگهبان.

۲. مصوبه ۱۳۸۶/۱/۲۶ مجلس شورای اسلامی.

۳. نظر شماره ۸۶/۳۰/۲۰۹۷۲ مورخ ۱۳۸۶/۱/۳۰ شورای نگهبان.

۴. بند ۹ ماده ۳۱: «گواهی معتبر و مورد تأیید بالاترین مقام نهاد یا مؤسسات مربوط مبنی بر داشتن حداقل پنج سال سابقه فعالیت اجرایی یا آموزشی یا پژوهشی یا قضایی در یک یا همه آن‌ها در بخش دولتی، عمومی یا غیرعمومی در هنگام ثبت‌نام».

انقلاب اسلامی ملت ایران و مبانی جمهوری اسلامی (اصل ۶۷)، محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی ایجاد شود (بند ۱ اصل ۳) و این مهم بدون تبعیضات ناروا (بند ۹ اصل ۳) در دسترس قرار گیرد. در این قسمت بر آنیم که کیفیت برون‌داد این الزامات و شرایط را مورد واکاوی قرار دهیم. به بیان دیگر، شرایطی که ثبوتاً باید برای یک نماینده وجود داشته باشد، چگونه و به چه ترتیبی باید لباس قانون بر تن کنند.

در وضعیت کنونی، مطابق ماده ۳۱ قانون انتخابات مجلس مصوب ۱۳۷۸/۹/۷ مجلس شورای اسلامی اصلاحی ۱۴۰۲/۵/۱، داوطلبان نمایندگی مجلس باید واجد ده شرط زیر باشند.

۱. اعتقاد و التزام عملی به اسلام. به موجب تبصره ۱ ماده ۲۸، داوطلبان نمایندگی اقلیت‌های دینی مصرح در قانون اساسی از التزام عملی به اسلام مستثنا هستند و باید در دین خود ثابت‌العقیده باشند، ۲. التزام عملی به نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران، ۳. تابعیت کشور جمهوری اسلامی ایران، ۴. ابراز وفاداری به قانون اساسی و اصل مترقی ولایت مطلقه فقیه، ۵. داشتن مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد یا معادل آن که البته وفق تبصره ۳ همین ماده، هر دوره نمایندگی مجلس شورای اسلامی معادل یک مقطع تحصیلی تنها برای شرکت در انتخابات شمرده می‌شود، ۶. نداشتن سوء شهرت در حوزه انتخابیه، ۷. داشتن سلامت جسمی و روانی به گونه‌ای که توانایی متعارف انجام دادن وظایف نمایندگی را داشته باشد، ۸. حداقل سن ۳۰ سال تمام و حداکثر ۷۵ سال تمام، ۹. گواهی معتبر و مورد تأیید بالاترین مقام نهاد یا مؤسسات مربوط مبنی بر داشتن حداقل پنج سال سابقه فعالیت اجرایی یا آموزشی یا پژوهشی یا قضایی در یک یا همه آن‌ها در بخش دولتی، عمومی یا غیرعمومی در هنگام ثبت‌نام و ۱۰. داشتن کارت یا گواهی پایان خدمت وظیفه یا معافیت دائم قانونی.

در این میان، شروط ناظر بر سن، تابعیت، سلامت جسمانی، سابقه و خدمت نظام وظیفه شروط عینی و ایجابی مشخصی هستند که با مدارک مثبت‌ه مربوط به سهولت قابل احراز هستند. این موارد را می‌توان به عنوان شرایط حداقلی و پایه‌ای در نظر گرفت که امکان‌پذیری فعالیت مؤثر نامزد را

به‌عنوان نماینده نشان می‌دهد. سن و تابعیت در نظام‌های انتخاباتی مختلف جهان پیش‌بینی شده و ایران نیز به همین ترتیب عمل کرده است. در واقع، باور جهانی بر آن است که نامزدی مشروط به برخورداری از «حداقل سن» است. این سن می‌تواند همان سن رأی‌دهی در نظر گرفته شود. با این حال، از آنجاکه نمایندگی مهم‌تر و خطیرتر از رأی دادن به شمار می‌آید، سن انتخاب‌پذیری به‌طور معمول بیش از سن رأی دادن تعیین می‌شود (منصوریان، ۱۴۰۱، ص. ۲۲۲). همچنین، رایج‌ترین شرط در بیان عضویت و تعلق نامزد به جامعه سیاسی کشور، «تابعیت» است که علقه سیاسی و وفاداری شهروند به کشور را نشان و شخص را با دولت مشخصی پیوند می‌دهد. سلامت جسمانی نیز بر این مبنا پیش‌بینی شده که فقدان آن مانع مشارکت در فعالیت‌های ناشی از نمایندگی خواهد شد. شرط مدرک تحصیلی نیز شرطی عینی است. در عین حال، عمده کشورها بر این نظر که مجلس، نمود و تبلور خواست مردم است، شرط تحصیلات عالیه را پیش‌بینی نکرده و به حداقل شرایط اکتفا کرده‌اند (منصوریان، ۱۴۰۱، صص. ۲۲۶-۲۲۷). شرط برخورداری از سابقه اجرایی، آموزشی، قضایی یا پژوهشی نیز از همین سنخ است. به هر ترتیب، این شروط با هدف کارآمدی نهادهی نماینده و ارتقای جایگاه آن مدنظر قرار گرفته‌اند و با ارائه مدرک مثبته به‌راحتی احراز می‌شوند. شرط ابراز وفاداری به قانون اساسی و ولایت فقیه نیز شرطی عینی و ایجابی است که صرف اعلام و ابراز در آن کفایت می‌کند مگر اینکه خلاف آن اثبات شود. این مسئله در تبصره ۴ ماده ۲۷ آیین‌نامه اجرایی قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۸۷/۹/۲۱ هیئت وزیران اصلاحی ۱۳۸۲/۱۰/۳ نیز تصریح شده است که «مناطق ابراز وفاداری به قانون اساسی و اصل متری ولایت مطلقه فقیه، اظهار، اعلام یا هر طریق دیگری است که به‌صورت مستند توسط داوطلب اظهار شده باشد».

شرط نداشتن سوء شهرت در حوزه انتخابیه از جمله شرایط «سلبی» است که نبود آن‌ها باید در داوطلبان انتخاباتی احراز شود. بر این اساس، لازم است نبود این شرایط احراز شود و احراز وجود این شرایط ضرورت ندارد. این موضوع برخلاف شرایط ایجابی نمایندگی مجلس است که در آن‌ها احراز وجود شرایط الزامی است. در شرایط سلبی، اصل عدم اتصاف فرد به این شرط و وصف مدنظر است. از این رو در صورت محرز نشدن اتصاف فرد به این اوصاف، باید حالت سابق - عدم اتصاف - در نظر گرفته شود و فرد از این حیث که دارای این شرط است یا خیر، حائز شرایط انتخاب شدن شناخته می‌شود (رضایی‌زاده و داوری، ۱۳۹۵، ص. ۱۳۶). بدین ترتیب، احراز عدم

سوء شهرت در تحقق بند ۶ ماده ۲۸ کفایت می‌کند و در این خصوص لازم نیست وجود حسن شهرت داوطلب نمایندگی احراز شود. در واقع، اصل بر این است که هیچ داوطلبی سوء شهرت ندارد مگر اینکه اتصاف این شرط برای فرد داوطلب احراز شود.

دو شرط اعتقاد و التزام عملی به اسلام و التزام عملی به نظام جمهوری اسلامی به دلیل ذهنی بودن، چالش‌برانگیزترین شروط مندرج در ماده ۳۱ هستند که احراز آن‌ها دشوار قلمداد می‌شود و در کنار شرط عینی ابراز وفاداری به قانون اساسی و ولایت فقیه در راستای حداکثرسازی تعهد نمایندگان به حکومت و ارکان آن مدنظر قرار گرفته‌اند. در واقع، این امور ذهنی فاقد معیارها و ملاکات عینی برای احراز هستند و بسته به بینش‌ها، پیش‌فرض‌ها و برداشت‌های افراد از اینکه چه کنش‌ها و واکنش‌هایی بیان‌کننده اعتقاد و التزام عملی هستند، متغیرند و در نهایت، نظر، صوابدید و تصمیم مرجع دارای صلاحیت در این خصوص تعیین‌کننده خواهد بود. بر همین اساس نیز در این موارد تضییع حقوق داوطلبان محتمل است و اعمال سلیقه و صوابدید شخصی بر موضوع مجال ورود دارد.

گفتنی است مطابق مواد ۶۱ و ۶۳ قانون انتخابات اصلاحی سال ۱۴۰۲ و رویه عملی مجری و ناظر در بررسی صلاحیت داوطلبان انتخابات، با سه مقوله «تأیید صلاحیت»، «عدم احراز صلاحیت» و «عدم تأیید صلاحیت» روبه‌رو هستیم. احراز صلاحیت در خصوص افرادی است که واجد تمام شرایط به شمار آمده‌اند. در مقابل، عدم تأیید صلاحیت، در رابطه با آن دسته از داوطلبان است که یک یا چند شرط از موارد مزبور را فاقد هستند. عدم احراز صلاحیت که عمدتاً به شرایط ذهنی مربوط می‌شود، در خصوص داوطلبانی است که مستندی دال بر عدم صلاحیت آن‌ها وجود ندارد و در عین حال، مستندات لازم برای اثبات برخورداری فرد از شرایط مزبور وجود ندارد و مقام ناظر اطمینان از وجود شرایط ندارد.

از منظر علمی، فرض قانون‌گذار مبنی بر حالات سه‌گانه مزبور و رویه عملی موجود در این خصوص قابل دفاع است؛ زیرا در رابطه با شرایط ایجابی چنانچه اتصاف فرد به این شرایط احراز نشود، اصل استصحاب عدم حکم می‌کند که حالت سابق که حالت عدم اتصاف به این شرایط است، ملاک قرار گیرد و در نتیجه، فرد حائز شرایط انتخاب شدن شناخته نشود (رضایی‌زاده و داوری، ۱۳۹۵، ص. ۱۳۶). بنابراین، اینکه ماده ۳۱ به صورت ایجابی وجود برخی شرایط را اراده

کرده است و همان‌طور که بدون مستندات لازم برای شرایط عینی مانند سن و مدرک تحصیلی و به صرف ادعا، صلاحیت فرد احراز نمی‌شود، در رابطه با شرایط ذهنی نظیر اعتقاد و التزام به اسلام نیز وضعیت همین‌گونه است و عمل ناظر به وظیفه خود مقتضی آن است که در این رابطه به اقناع لازم برسد.

باید توجه داشت که شرایط و محدودیت‌های انتخاب‌شوندگی باید به گونه‌ای تدبیر شوند که جلوی گزینش آزاد مردم گرفته نشود و در همین راستا نیز محدودیت‌ها باید برحسب معمول ناشی از ملاحظات فنی، اجتماعی و عقلایی باشند (قاضی شریعت‌پناهی، ۱۳۸۳، ص. ۵۹۷). وجود شرایط کلی و مبهم، امکان اعمال سلیقه‌های شخصی و گروهی مرجع ناظر را فراهم می‌سازد و به تبع آن، منجر به حذف بخشی از اندیشه‌ها، اشخاص و گروه‌ها از نامزدی و رقابت (و به‌طورکلی از مشارکت سیاسی مؤثر) در انتخابات می‌شود (یاوری، ۱۳۹۶، صص. ۲۱۳ و ۲۲۷). از این‌رو این مسئله چالش‌های جدی را در حکمرانی به وجود می‌آورد و نه تنها منجر به تضعیف نهاد ناظر می‌شود، بلکه حاکمیت را تحت الشعاع قرار می‌دهد؛ زیرا به دلیل پیش‌بینی ناپذیری عملکرد ناظر و فقدان معیارهای منقح و مدون و مشخص، اعتماد عمومی آسیب می‌بیند و هزینه‌های غیرضرور در این مسیر ایجاد می‌شود. برای برون‌رفت از این چالش، ضمن پایبندی به الزامات مستنبط از قانون اساسی که پیش‌تر اشاره شد، دو راهکار پیشنهاد می‌شود. پیش از پرداختن به این دو راهکار باید اشاره داشت که شورای نگهبان تاکنون هرگونه ورود به این حوزه را مغایر قانون اساسی اعلام کرده و حتی حذف شروطی که قانون‌گذار، خود، آن‌ها را پیش‌بینی کرده، مغایر قانون اساسی قلمداد شده است و امکان‌پذیر نیست. همچنین، وجود شرایط ذهنی به‌طور ایجابی الزاماً باید مورد نظر قانون‌گذار باشد و تغییر آن‌ها مغایر قانون اساسی به شمار آمده است. در ادامه، ضمن بررسی این نظرات، به دو راهکار مزبور اشاره می‌شود.

۱.۳. عینی‌سازی شرایط ذهنی

چنانچه بازتعریف و بیان حقیقی معیارها متناسب با مقتضیات، تعیین شاخص‌های دقیق داوطلبی و تدوین آیین رسیدگی تخصصی بر اساس حقوق ملت، تفوق اصول قانون اساسی و راهکار سیاست‌های کلی انتخابات صورت پذیرد، این مسئله می‌تواند به رفع ابهام از انتخاب شدن داوطلبان، تضمین و تقویت اعمال حق حاکمیت بر تعیین سرنوشت و توسعه مشارکت عامه مردم

در اداره امور منجر شود (ترمان و ملکوتی، ۱۴۰۲، صص. ۸۶-۸۷). ازاین‌رو با فرض اینکه وجود تمام شرایط مندرج در ماد ۳۱ ضروری قلمداد شود و تغییری در اصل شروط مورد نظر نباشد، راهکار اولیه برای حل چالش یادشده این است که معیارهای ذهنی را با سنج‌ها و شاخص‌های کمی و مشخص عینی‌سازی کرد و از ورود نظرات شخصی و سلیقه‌ای جلوگیری به عمل آورد. در واقع، هرچه این شرایط مشخص‌تر و عینی‌تر باشند، حقوق انتخاباتی شهروندان با تضمین بیشتری روبه‌رو می‌شود و صلاحیت‌ها و سلیقه‌های شخصی کمتر امکان ظهور و بروز خواهند داشت. در همین راستا نیز تبدیل شرایط ذهنی نامزدهای انتخابات ریاست‌جمهوری و مجلس ایران به طرق مختلفی مدنظر مسئولان ذی‌صلاح قرار گرفته است. ازجمله آخرین تدابیری که در این رابطه مدنظر قرار گرفته، ابلاغ سیاست‌های کلی انتخابات توسط مقام رهبری در ۱۳۹۵/۷/۲۴ مطابق با بند ۱ اصل ۱۱۰ قانون اساسی است.^۱ بند ۱۰ این سیاست‌ها بر تعیین دقیق معیارها و شرایط داوطلبان انتخابات تأکید کرده است. مطابق با جزء نخست این بند، انتخاب داوطلبان تراز شایسته جمهوری اسلامی ایران باید از طریق «تعیین دقیق معیارها و شاخص‌ها و شرایط عمومی و اختصاصی داوطلبان در چهارچوب قانون اساسی با تأکید بر کارآمدی علمی، جسمی و شایستگی متناسب با مسئولیت‌های مربوط و تعهد به اسلام، انقلاب و نظام اسلامی و قانون اساسی به‌ویژه التزام به ولایت فقیه و سلامت اخلاقی-اقتصادی» صورت گیرد.

پیش‌بینی شرایط عینی و قابل احراز، امنیت حقوقی شهروندان را تضمین می‌کند و ازاین‌روست که قانون‌گذار اساسی و عادی در راستای تعیین این شرایط باید از درج اصطلاحات ذهنی، مبهم و غیرقابل ارزیابی در قوانین و مقررات خودداری کنند. در غیر این صورت اولاً، برای شهروندان این امکان وجود نخواهد داشت که وضعیت خود را از لحاظ انتخاب‌پذیری رأساً ارزیابی کنند؛ زیرا همواره ممکن است نهاد ناظر برداشتی مغایر با تلقی آن‌ها داشته باشد و ثانیاً، با تغییر نهاد ناظر همواره تغییر نتیجه رسیدگی به صلاحیت‌ها محتمل است (تقی‌زاده، ۱۳۸۵، ص. ۷۹).
بااین‌حال، چالش پیش رو دراین خصوص آن است که ارائه ملاکات عینی برای شرایط ذهنی

۱. قابل دسترس در دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای:

موضوعی دشوار و حتی غیرممکن به نظر می‌رسد. در واقع، چه نوع معیارها و چه تعداد ملاک‌هایی لازم است که اعتقاد و التزام به اسلام و نظام را نمایان کند؟ به هر ترتیب، این امکان وجود دارد که این موضوع به عنوان موضوعی اعتباری در نظر گرفته شود و جعلی در خصوص آن صورت پذیرد. برای مثال، می‌توان تأیید تعدادی افراد مورد اعتماد را به منزله تأیید و احراز صلاحیت داوطلبان قلمداد کرد؛ موضوعی که در طرح الحاق دو تبصره به ماده ۲۸ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی در تاریخ ۱۳۸۲/۱۱/۵ پیش‌بینی شد. یکی از تبصره‌های الحاقی این طرح چنین مقرر می‌داشت که «ضابطه وجود شرایط موضوع بندهای ۱ [التزام علمی به اسلام و نظام مقدس جمهوری اسلامی ایران]، ۳ [وفاداری به اصل مترقی ولایت مطلقه فقیه] و ۵ ماده ۲۸، عرفی است و در صورتی که اظهار خود داوطلب برای هیئت اجرایی یا هیئت نظارت کافی تشخیص داده نشود، تأییدیه کتبی ده نفر از میان افراد زیر در حوزه انتخابیه داوطلب به عنوان تأیید عرفی تلقی [می‌شود] و برای هیئت‌های اجرایی و مراجع نظارتی کافی و لازم‌الاتباع است...». شورای نگهبان به عنوان مفسر و پاسدار تقنینی قانون اساسی در این موارد معتقد است که چنین اعتباراتی مغایر شأن نظارتی شورا بر انتخابات مندرج در اصل ۹۹ است و اساساً نمی‌توان به تجویز آن‌ها نظر داد. به باور شورا، معتبر دانستن تأیید کتبی ده نفر در صورتی که وثاقت همه آنان احراز نشده باشد، تجویز عمل به طریق غیرمعتبر عرفی است و اطلاق تجویز عمل به این تأییدیه چون مستلزم ورود اشخاص غیرامین و غیرعادل به مجلس شورای اسلامی است، از این رو خلاف شرع و مغایر با اصول ۶۷ و ۹۹ قانون اساسی است. همچنین، بر اطلاق معتبر دانستن تأییدیه ده نفر یادشده در مواردی که مرجع مسئول اجرا یا نظارت، علم به فقدان همه یا بعضی شرایط یادشده در داوطلب داشته باشد، چنین ایرادی وارد است.^۱

۲.۳. تغییر شرط «احراز صلاحیت» به «احراز عدم صلاحیت»

راهکار دیگر در مسئله حاضر این است که قانون‌گذار بار اثبات در احراز شرایط ذهنی را به گونه دیگری پیش‌بینی کند و به جای آنکه بر احراز صلاحیت تأکید کند، احراز عدم صلاحیت را اراده

۱. طرح الحاق دو تبصره به ماده ۲۸ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸/۹/۷

کند. در واقع، شرط اعتقاد به اسلام و التزام به آن و پایبندی به جمهوری اسلامی توقع بجایی از نمایندگان مردم در مجلس شورای اسلامی به نظر می‌رسد، اما اعلام اعتقاد و التزام را می‌توان کافی قلمداد کرد و در نتیجه، مانع ارزیابی‌های متفاوت و اعمال سلیقه شد (هاشمی، ۱۳۸۹، ج ۲، صص. ۹۲-۹۳). بدین ترتیب، اعلام فرد به باورمندی و وفاداری کفایت می‌کند و خلاف آن باید اثبات شود. از این رو این چالش که مقام ناظر باید به لحاظ قانونی موضوعی ایجابی را اثبات کند، پدید نخواهد آمد و در نتیجه، رأی به عدم احراز صلاحیت منتفی می‌شود و داوطلبان یا تأیید صلاحیت می‌شوند یا بر اساس مستندات ناظر، رد صلاحیت می‌شوند.

ایراد اصلی به این راهکار آن است که در این صورت تکلیف الزامات برآمده از بندهای ۱ و ۹ اصل ۳ و اصل ۶۷ چه می‌شود؛ موضوعی که مورد اشکال شورای نگهبان نیز بوده است. برای مثال، در طرح الحاق سه تبصره به ماده ۵۲ قانون انتخابات مجلس ۱۳۷۸ مصوب ۱۳۸۰/۸/۳۰ چنین آمده بود «تبصره ۴: برای اثبات و احراز شرایط مندرج در بندهای ۱، ۳ و ۵ ماده ۲۸ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸/۹/۷، تنها ابراز کتبی توسط داوطلب و عدم اعلام کتبی و مستند از سوی مراجع مذکور در ماده ۴۸ قانون انتخابات فوق‌الذکر برای بررسی سوابق داوطلبان در محدوده صلاحیت ذاتی آن‌ها (وزارت اطلاعات، دادستانی کل کشور، سازمان ثبت احوال کشور و اداره تشخیص هویت و پلیس بین‌الملل) مبنی بر عدم وجود شرایط کافی است». در تبصره ۵ این مصوبه^۱ نیز شورا موظف شده بود که در رابطه با این دسته از داوطلبان برای «احراز عدم صلاحیت» - و نه احراز صلاحیت - رأی‌گیری کند. بر این اساس، صلاحیت شورای نگهبان در نظارت بر تأیید و رد صلاحیت‌ها نادیده انگاشته نشده بود و شورا در صورت احراز عدم صلاحیت داوطلبان می‌توانست صلاحیت داوطلبان را رد کند. ابراز کتبی داوطلب و استعلام از مراجع چهارگانه یادشده نیز برای اثبات صلاحیت کافی قلمداد شده بود. در عین حال، شورای نگهبان اولاً، با توجه به اصول یادشده اعلام داشت که نمایندگان الزاماً باید دارای صفاتی باشند و ابراز کتبی را از سوی داوطلبان کافی ندانست و ثانیاً، اکتفا به استعلام از مراجع مزبور را موجب

۱. تبصره ۵: «رأی‌گیری در شورای نگهبان برای داوطلبانی که در یکی از مراجع قبلی رسیدگی‌کننده به صلاحیت داوطلبان، صلاحیت آن‌ها تأیید شده است برای عدم صلاحیت و با حداقل دوسوم رأی کل اعضای شورای نگهبان معتبر است»؛ البته گفتنی است که شورا تعیین نصاب دوسوم را نیز به دلیل ایجاد محدودیت در نظارت شورا، مغایر قانون اساسی اعلام کرد.

محدود کردن صلاحیت نظارتی شورا بر انتخابات و مغایر قانون اساسی قلمداد کرد؛ زیرا به هر ترتیب، این امکان وجود دارد که از طریق معتبری غیر از مراجع مزبور عدم صلاحیت فرد اثبات شود و در این صورت چنانچه شورای نگهبان به این مسئله علم داشته باشد، به وظیفه قانونی خود عمل نکرده است.^۱ به بیان دیگر، مگر اتصاف به شرایط عقلاً نیازمند احراز این اتصاف نیست؟ با تغییر احراز صلاحیت به احراز عدم صلاحیت، شروط مندرج در قانون اساسی را چگونه باید احراز کرد؟

در پاسخ به این موضوع، برخی صاحب‌نظران چنین رویکردی را از منظر فقهی قابل تأیید دانسته‌اند. به باور ایشان، اصل صحت تکلیفی و اماره صحت قانونی بر مبنای حفظ نظام اجتماعی و جلوگیری از اختلال در آن به دلیل رواج بی‌اعتمادی و سوءظن در جامعه، باید در فرایند بررسی و احراز صلاحیت داوطلبان انتخابات لحاظ شود و در نتیجه، با تضمین حقوق انتخاب‌شوندگان، نهاد ناظر نیز در احراز شرایط با مشکلات کمتری مواجه خواهد شد (ولایی و نوبهار، ۱۴۰۲، صص. ۲۷۶، ۲۸۲ و ۲۹۶). اماره صحت، فرضی در نبود دلیل مخالف است و مهم‌ترین اثر آن تغییر بار اثبات است (ولایی و نوبهار، ۱۴۰۲، ص. ۲۸۴). براین اساس، به استناد احتیاط نیز نمی‌توان از اصل اولی صحت و اعتماد در زندگی جمعی چشم پوشید. وانگهی، عدم احراز صلاحیت یا عدم تأیید صلاحیت نامزد نیز می‌تواند تضییع حق الناس باشد و در این صورت دو احتیاط با یکدیگر تراحم پیدا می‌کنند (ولایی و نوبهار، ۱۴۰۲، ص. ۲۸۳).

صرف‌نظر از تحلیل فقهی فوق، در سطحی دیگر می‌توان باید بیان داشت که با توجه به بند ۱ اصل ۳ و مفاد سوگندنامه مندرج در اصل ۶۷ قانون اساسی، نماینده مجلس الزاماً باید معتقد به اسلام و جمهوری اسلامی و قانون اساسی باشد. در واقع، وجود شرایط نیازمند احراز آنهاست و اینکه عدم صلاحیت احراز نشود الزاماً بدین معنا نیست که برخورداری از صلاحیت احراز شود، اما مسئله دقیقاً همین جاست که اساساً پیش‌بینی شرایط کیفی و ذهنی برای نامزدها و احراز آنها

۱. اظهارنظر شورای نگهبان در رابطه با تبصره‌های ۴ و ۵ الحاقی به موجب طرح الحاق سه تبصره به ماده ۵۲ قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی مصوب ۱۳۷۸ (۱۳۸۰/۸/۳۰) و اظهارنظر مرحله دوم شورای نگهبان در رابطه با ماده ۱۴ لایحه اصلاح قانون انتخابات مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۱/۱۲/۱۴)

مقوله‌ای چالش‌زا و مناقشه‌برانگیز نه تنها برای ناظر، بلکه برای کل نظام حقوقی و سیاسی است. از این‌رو در این سطح تحلیل می‌توان توقع داشت که مجلس شورای اسلامی این جواز قانونی را داشته باشد که شرایط مندرج در قانون را تغییر دهد و از جمله اراده وجود شرایط کیفی و ذهنی و احراز آن‌ها را به اراده دیگری تبدیل کند تا بدین ترتیب، هزینه‌های کنشگری نهاد ناظر کاهش یابد و با مقبولیت و پذیرش مردمی و نهادها و گروه‌های مختلف همراه شود.

به بیان دیگر، در وضعیت کنونی، آیا نظارت شورای نگهبان در احراز صلاحیت‌های ذهنی در واقعیت کارآمد و وافی به مقصود مورد نظر بوده است؛ یعنی خروجی تمام یا قاطبه یا اکثریت نمایندگان در ادوار مختلف چنین بوده است؟ پرداختن به این پرسش خارج از مجال این نوشتار است، اما با نگاه اجمالی به ادوار مختلف مجلس و نمایندگان آن به روشنی می‌توان بیان داشت که پاسخ به این پرسش مطلقاً مثبت نیست. به بیان دیگر، اساساً به هیچ وجه نمی‌توان مدعی شد که نتیجه این شیوه نظارت این است که فردی به طور قطع معتقد و ملتزم به اسلام و جمهوری اسلامی تأیید می‌شود. حال چنانچه فرض شود که شرایط ذهنی الزاماً باید وجود داشته باشند و ناظر نیز باید بر اساس تشخیص خود عمل کند، هزینه‌های این موضوع - خاصه به دلیل رد صلاحیت‌های مبتنی بر تشخیص‌های ذهنی که پیش‌بینی‌ناپذیر و مبتنی بر صوابدید شخصی هستند و نیز به دلیل موارد اعلام عدم احراز صلاحیت - در تضعیف جایگاه مقام ناظر و کاهش اعتماد عمومی به حاکمیت بیشتر بوده است یا منافع حاصل از نظارت بر مبنای معیارهای ذهنی^۱؟ از باب دفع شبهه مقدر گفتنی است که این مسائل را نباید غیرحقوقی دانست. در واقع، کنشگر حقوقی در تعریف و ترسیم سازوکارها الزاماً باید به این موضوعات توجه داشته باشد و گر نه نظام حقوقی به جای انتفاع از کنشگری حقوقی، دچار آثار و پیامدهای منفی می‌شود. مسئله آخر نیز اینکه می‌پذیریم که نماینده مجلس باید معتقد و ملتزم به اسلام و جمهوری اسلامی و قانون اساسی باشد، اما تحقق این مهم تنها بر اساس تشخیص ذهنی مقامات به دست نمی‌آید. در این راستا، مقرر شود که اگر فرد اعتقاد و التزام خود را اعلام و ابراز کند و خلاف آن احراز نشود، مغایرتی با قانون اساسی پدید

۱. اگر به فرایند تأیید صلاحیت داوطلبان انتخابات ریاست جمهوری نیز در همین ارتباط توجه شود، هزینه‌های این نوع رویکرد بیشتر نمایان می‌شود.

نمی‌آید؛ زیرا همین ابراز کتبی و عدم اقامه اماره خلاف می‌تواند به منزله تأمین مفاد سوگندنامه باشد. مشابه این موضوع را می‌توان وضعیتی دانست که با وجود نظارت شورای نگهبان، فردی که به واقع معتقد و ملتزم به اسلامی و نظام نیست، به ادای سوگند در مقام نمایندگی اقدام می‌کند. حال بر فرض که حین نمایندگی، عدم باورمندی و التزام نماینده‌ای کشف شود، راهکار نظام حقوقی در این راستا می‌تواند پیش‌بینی سازوکارهایی برای مواجهه مناسب و متناسب با چنین نماینده‌ای باشد تا در نتیجه، ضمن پابندی به مندرجات قانون اساسی، نظام انتخاباتی با شفافیت و کارآمدی بیشتر به کارویژه خود عمل کند. به این موضوع نیز باید توجه داشت که چنین تدبیری با نظارت استصوابی شورای نگهبان مغایرتی ندارد؛ زیرا نظارت استصوابی به معنای نظارت مؤثر شورا بر روندهای انتخاباتی و نیازمندی اقدامات مجری به تأیید آن است. در این وضعیت نیز وزارت کشور به عنوان مجری نخست به تأیید و عدم تأیید صلاحیت‌ها به عنوان موضوعی اجرایی اقدام می‌کند و سپس این امکان برای شورا وجود دارد که عمل مجری را در مقام نظارت، تأیید یا رد کند. تنها تفاوتی که در این وضعیت پیش می‌آید، این است که مجری و ناظر به دلیل اینکه ضرورتی به احراز شرایط کیفی و انتزاعی ندارند، تصمیماتشان با شفافیت، پیش‌بینی‌پذیری و پذیرش بیشتری همراه می‌شود و نزاع‌ها و مناقشات ناظر بر تأیید صلاحیت‌ها نیز بسیار محدود خواهد شد.

نتیجه‌گیری

ثبت نام نامزدها و گروه‌های سیاسی یکی از کلیدی‌ترین محورهای فرایند انتخابات است که تأثیر مستقیمی بر ماهیت رقابتی انتخابات و کیفیت آن دارد. بدیهی است هرچه فرایند انتخابات رقابتی‌تر و حق انتخاب شدن نامزدها و گروه‌های سیاسی با تضمینات بیشتری مواجه باشد، اعتماد عمومی به این فرایند افزایش می‌یابد و در نتیجه، اقبال بیشتری برای مشارکت در انتخابات وجود خواهد داشت. این مسئله در نهایت، برگزاری انتخاباتی آزاد و منصفانه را محقق می‌سازد.

یکی از مسائل مهم در خصوص نظام انتخابات مجلس شورای اسلامی، حدود صلاحیت قانون‌گذار در تعیین شرایط نامزدهای انتخاباتی است. وفق ظاهر اصل ۶۲، صلاحیت مجلس در این خصوص مطلق است، اما نگاه جامع و منظومه‌وار به قانون اساسی بیان می‌کند که صلاحیت مجلس شورای اسلامی در این باره به موجب دیگر اصول قانون اساسی با الزاماتی مقید شده است. بر این اساس، نامزدهای انتخابات مجلس باید در شرایطی برابر و به دور از تبعیضات ناروا (بند ۹

اصل ۳)، برخوردار از ویژگی‌هایی باشند که بتوانند محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی را ایجاد کنند (بند ۱ اصل ۳) و پایبندی آنان به مفاد سوگندنامه و تحقق این مفاد مانند پاسداری از حریم اسلام، نگهبانی از دستاوردهای انقلاب اسلامی، حفاظت از مبانی جمهوری اسلامی ایران، پایبندی به استقلال و اعتلای کشور را تمهید کند.

طریق و کیفیت ترسیم این شرایط نیز حائز اهمیت است. مجلس شورای اسلامی در همین چهارچوب، در مواردی به‌منظور جلوگیری از اعمال سلیقه و صیانت از حقوق انتخاباتی داوطلبان برای انتخاب شدن مصوباتی داشته است؛ یعنی مجلس بدون آنکه وجود چنین شرایطی را نفی کند، ضمن پذیرش لزوم اعتقاد و التزام نامزدهای انتخابات مجلس به اسلام، نظام، قانون اساسی و ولایت فقیه، درصدد چهارچوبمند کردن تشخیص این قبیل شرایط برآمده است. درعین حال، شورای نگهبان تنها به پیش‌بینی شرایط به‌گونه‌ای که وجود آن‌ها تضمین شود، نظر داشته است و تلاش‌های مجلس را در عینی‌سازی شرایط ذهنی و تغییر بار اثبات صلاحیت داوطلبان به این دلیل که این دست مواجعات قانون‌گذار موجب تحقق مفاد قانون اساسی (ازجمله مفاد بند ۱ اصل ۳ و اصل ۶۷) نمی‌شود و حتی ممکن است خلاف آن‌ها را در نتیجه داشته باشد، مغایر قانون اساسی دانسته است. باوجوداین، به نظر می‌رسد این‌گونه مواجهه شورا که مانع هرگونه تغییر در قانون‌گذاری دراین خصوص یعنی مشخصاً تبدیل ملاکات ذهنی به عینی یا تغییر بار اثبات وجود یا عدم وجود شرایط می‌شود و هرگونه تلاش و تدبیر مجلس را مردود دانسته است و تنها گزینه‌های محدودی مانند استمرار وضعیت موجود را صحیح و مطابق قانون اساسی قلمداد می‌کند، دخالت در قانون‌گذاری به نظر می‌رسد و پافشاری بر وضع موجود نه تنها تضمین‌کننده برخوردارای داوطلبان از شرایط مورد نظر است، بلکه موجب هزینه‌هایی در تضعیف جایگاه شورا و کاهش اعتماد عمومی به حاکمیت می‌شود. این در حالی است که قانون‌گذار عادی می‌تواند به شیوه‌های دیگری مانند عینی‌سازی حداکثری شرایط انتخاب‌شوندگی یا تغییر بار اثبات در تأیید صلاحیت داوطلبان، ضمن از بین بردن این پیامدهای منفی، مقصود و مطلوب مورد نظر را بیش‌ازپیش در دسترس قرار دهد.

پیشنهادهای

با توجه به مطالبی که بیان شد، در خصوص شرایط کیفی داوطلبان انتخابات مجلس شورای

اسلامی - به عنوان یکی از گزینه‌ها - اعمال اصلاحات زیر مشخصاً در ارتباط با بندهای ۱ و ۲ ماده ۳۱ قانون انتخابات مجلس پیشنهاد می‌شود.

۱. ابراز اعتقاد به اسلام (و در خصوص اقلیت‌های دینی، ابراز اعتقاد به دین خویش).

۲. ابراز وفاداری به اسلام و نظام مقدس جمهوری اسلامی.

تبصره: در بندهای فوق، صرف ابراز کفایت می‌کند مگر اینکه به طرق قانونی و معتبر، عدم اعتقاد و التزام داوطلب احراز شود.

منابع

- (۱) قرآن کریم.
- (۲) اداره کل امور فرهنگی و روابط عمومی مجلس شورای اسلامی (۱۳۶۴). صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی (جلد ۳). تهران.
- (۳) ترمان، علی‌اکبر و ملکوتی، سیدحسین (۱۴۰۲). تأملی بر مفهوم حق رأی با رویکرد ارتقای مبانی نظری حق انتخاب شدن اعضای شوراهای اسلامی شهر و روستا در پرتوی قانون اساسی. نشریه مطالعات حقوق تطبیقی معاصر، دوره ۱۴، شماره ۳۱، صص. ۸۳-۱۱۱. doi: 10.22034/law.2023.40448.3046
- (۴) تقی‌زاده، جواد (۱۳۸۵). شرایط خاص انتخاب‌پذیری در انتخابات سیاسی. نشریه حقوق اساسی، سال ۴، شماره‌های ۶ و ۷، صص. ۵۷-۸۰.
- (۵) جمعی از نویسندگان (۱۳۹۹). محشای قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران (جلد ۱). چاپ ۱، تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.
- (۶) حبیب‌نژاد، سیداحمد (۱۳۹۰). شرایط انتخاب‌شوندگی در انتخابات مجلس شورای اسلامی در نظام حقوق اساسی ایران با نگاه تطبیقی. نشریه علوم سیاسی دانشگاه باقرالعلوم (علیه‌السلام)، سال ۴، شماره ۵۵.
- (۷) رضایی‌زاده، محمدجواد و داوری، محسن (۱۳۹۵). مبانی و اصول تشخیص صلاحیت نمایندگی مجلس شورای اسلامی. نشریه دانش حقوق عمومی، شماره ۱۴.
- (۸) طحان‌نظیف، هادی و قلیچ‌پور، سجاد (۱۴۰۰). آسیب‌شناسی تعیین شرایط داوطلبان نمایندگی مجلس در پرتوی قانون اساسی و سیاست‌های کلی انتخابات. نشریه دانش حقوق عمومی، سال ۱۰، شماره ۱. doi: 10.22034/qjplk.2021.215
- (۹) طحان‌نظیف، هادی، نیکونهاد، حامد و بکشلو، رضا (۱۴۰۰). تأملی در کارویژه و اعتبار دیباچه‌های قوانین اساسی با تأکید بر دیباچه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. نشریه حقوق تطبیقی، دوره ۱۲، شماره ۱. doi: 10.22059/jcl.2020.308760.634059
- (۱۰) عباسی لاهیجی، بیژن؛ باقری خوزانی، محمدحسن و فراهانی، محمدصادق (۱۴۰۲). تأملی بر شاخصه‌های تضمین شفافیت مربوط به نامزدها، مجری و ناظر انتخابات مجلس شورای اسلامی با تأکید بر سیاست‌های کلی انتخابات. پژوهشنامه حقوق اسلامی. دوره ۲۴، شماره ۱، شماره پیاپی ۵۹. doi: 10.30497/law.2023.243778.3324
- (۱۱) عباسی، بیژن و جعفری، مصطفی (۱۳۹۰). بررسی تطبیقی شرایط انتخاب‌کنندگان و انتخاب‌شوندگان در نظام انتخاباتی مجالس ایران و مالزی. نشریه مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۲، شماره ۲.

- ۱۲) فتاحی زفرقندی، علی (۱۳۹۷). شورای نگهبان؛ نظارت بر انتخابات؛ تبیین و تحلیل صلاحیت شورای نگهبان در نظارت بر انتخابات و بررسی شبهات پیرامون آن. تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.
- ۱۳) قاضی شریعت‌پناهی، سیدابوالفضل (۱۳۸۳). حقوق اساسی و نهادهای سیاسی. چاپ ۱۲، تهران: میزان.
- ۱۴) کعبی، عباس، اصغری شاورستانی، محمدرضا و اصل زعیم، امیرحسین (۱۳۹۳). نقش مقدمه قانون اساسی در تفسیر اصول و شناخت اهداف و رسالت‌های قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران. نشریه دانش حقوق عمومی، سال ۳، شماره ۱۰.
- ۱۵) ماسکیو، لوئیس و بلز، آندره (۱۳۹۰). دائرةالمعارف بین‌المللی انتخابات (ریچارد رز، ویراستار؛ محمدتقی دلفروز، مترجم). چاپ ۱، تهران: مرکز مطالعات تحقیقات و آموزش وزارت کشور.
- ۱۶) منصوریان، مصطفی (۱۴۰۱). نظام حقوقی حاکم بر انتخابات؛ مدیریت انتخابات و نظارت بر آن (جلد ۲). تهران: پژوهشکده شورای نگهبان.
- ۱۷) مولایی، آیت و معنوی، مهدی (۱۳۹۸). مطالعه تطبیقی شرایط داوطلبان مجلس شورای اسلامی ایران و ولسی جرگه افغانستان. نشریه مطالعات حقوق تطبیقی، دوره ۱۰، شماره ۲. doi: 10.22059/jcl.2019.263064.633706
- ۱۸) ولایی، علی و نوبهار، رحیم (۱۴۰۲). جایگاه اصل صحت در ارزیابی صلاحیت داوطلبان انتخابات در نظام جمهوری اسلامی ایران. نشریه مطالعات حقوق تطبیقی معاصر. دوره ۱۴، شماره ۳، صص. ۲۷۵-۳۰۵. doi: 10.22034/law.2022.49902.3067
- ۱۹) هاشمی، سیدمحمد (۱۳۸۹). حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران؛ حاکمیت و نهادهای اساسی (جلد ۲). چاپ ۲۲، تهران: میزان.
- ۲۰) یاوری، اسدالله (۱۳۹۶). بررسی صلاحیت نامزدهای انتخابات توسط شورای نگهبان؛ تأملی دیگر». نشریه تحقیقات حقوقی، شماره ۸۰، صص. ۲۱۳-۲۳۷. doi: 10.22034/jlr.2018.111274.1050

21) www.farsi.khamenei.ir

22) www.leader.ir

23) www.nazarat.shora-rc.ir

24) www.tasnimnews.com

References

- 1) The Holy Quran.
- 2) Abbasi Lahiji, Bizhan Bagheri Khouzani, Mohammad Hasan & Farahani, Mohammad Sadegh (1402 SH/2023). Ta'ammoli bar Šāxešhā-ye Zāman-e Šafāfiyyat marbūṭ be Nāmdzhā, Modir va Nāzer-e Entekhābāt-e Majles-e Šūrā-ye Eslāmī bā Ta'kid bar Siāsāt-hā-ye Kolli-ye Entekhābāt [A Reflection on Indicators of Guaranteeing Transparency in Relation to Candidates, Executive and Supervisor of Parliamentary Elections; with an Emphasis on General Policies of Elections]. Pažūhešnāme-ye Hoqūq-e Eslāmī [Journal of Islamic Law Research], Year 24, No. 1, Issue 59. doi: 10.30497/law.2023.243778.3324 [in Persian].
- 3) Abbāsī, Bižan & Ja'fari, Moštāfā (1390 SH/2011). Barrasi-ye Taṭbiqi-ye Šarāyeṭ-e Entekhāb-Konandegān va Entekhāb-Šavandegān dar Nežām-e Entekhābāti-ye Madjāles-e Irān va Mālezi [A Comparative Study of Voter and Candidate Eligibility in the Parliamentary Election Systems of Iran and Malaysia]. Našriye-ye Motāle'āt-e Hoqūq-e Taṭbiqi [Journal of Comparative Law Studies], Year 2, No. 2 [in Persian].
- 4) Edāre-ye Koll-e Omūr-e Farhangī va Ravābeṭ-e 'Ommī-ye Majles-e Šūrā-ye Eslāmī (1364 SH/1985). Sūrat-e Mašrūḥ-e Mozākerāt-e Majles-e Barrasi-ye Nahā'i-ye Qānūn-e Asāsī (Vol. 3) [Verbatim Record of the Constitutional Review Assembly Debates (Vol. 3)]. Tehran [in Persian].
- 5) Fattāhi Zafaraqandī, 'Alī (1397 SH/2018). Šūrā-ye Negahbān; Nežārat bar Entekhābāt; Tabyin va Taḥlil-e Šalāhiyyat-e Šūrā-ye Negahbān dar Nežārat bar Entekhābāt va Barrasi-ye Šobahāt-e Pirāmun-e Ān [Guardian Council; Supervision of Elections; Explanation and Analysis of the Council's Competence in Election Supervision and Examination of Related Doubts]. Tehran: Guardian Council Research Center [in Persian].
- 6) Ḥabīb-Nežād, Sayyed-Aḥmad (1390 SH/2011). Šarāyeṭ-e Entekhāb-Šavandegī dar Entekhābāt-e Majles-e Šūrā-ye Eslāmī dar Nežām-e Hoqūq-e Asāsī-ye Irān bā Negāh-e Taṭbiqi [Eligibility Conditions for Candidacy in Parliamentary Elections under Iran's Constitutional Law: A Comparative Study]. 'Olūm-e Siāsi-ye Dānešgāh-e Bāqer al-'Ulūm ('alayhi al-salām) [Political Science Journal of Bāqer al-'Ulūm University], Year 4, No. 55 [in Persian].
- 7) Hāšemī, Sayyed-Moḥammad (1389 SH/2010). Hoqūq-e Asāsī-ye Jomhūri-ye Eslāmī-ye Irān; Ḥākemiyyat va Nahādihā-ye Asāsī (Vol. 2) [Constitutional Law of the Islamic Republic of Iran: Sovereignty and Fundamental Institutions (Vol. 2)]. 22nd ed. Tehran: Mizān [in Persian].
- 8) Jame'i az Nevisandegān (1399 SH/2020). Maḥšā-ye Qānūn-e Asāsī-ye Jomhūri-ye Eslāmī-ye Irān (Vol. 1) [Annotated Constitution of the Islamic Republic of Iran (Vol. 1)]. 1st ed. Tehran: Guardian Council Research Center [in Persian].
- 9) Ka'bi, 'Abbās, Aṣḡari Šūrestāni, Moḥammad-Rezā & Aṣl-e Za'im, Amir-Ḥosayn (1393 SH/2014). Naqš-e Moqaddame-ye Qānūn-e Asāsī dar Tafsir-e Oṣul va Šenāxt-e Ahdāf va Resālahā-ye Qānūn-e Asāsī-ye Jomhūri-ye Eslāmī-ye Irān [The Role of the Constitutional Preamble in Interpreting Principles and

- Identifying the Objectives and Missions of the Constitution of the Islamic Republic of Iran]. *Dāneš-e Hoqūq-e 'Ommūmī* [Journal of Public Law Knowledge], Year 3, No. 10 [in Persian].
- 10) Manṣūrīān, Moṣṭafā (1401 SH/2022). *Nezām-e Hoqūqī-ye Hākem bar Entekhābāt; Modiriyyat-e Entekhābāt va Nezārat bar Ān* (Vol. 2) [The Legal System Governing Elections: Management and Oversight of Elections (Vol. 2)]. Tehran: Guardian Council Research Center [in Persian].
 - 11) Maskio, Louis & Blez, André (1390 SH/2011). *Dā'erat al-Ma'āref-e Beyn al-Melālī-ye Entekhābāt* (Richard Rose, Editor; Moḥammad-Taḳī Delfarūz, Translator) [The International Encyclopedia of Elections (Richard Rose, Ed.; Mohammad-Taḳī Delfarouz, Trans.)]. 1st ed. Tehran: Ministry of Interior's Center for Studies, Research and Training [in Persian].
 - 12) Mowlā'ī, Āyat & Ma'navī, Mahdī (1398 SH/2019). *Moṭāle'e-ye Taṭbīqī-ye Šarāyeṭ-e Dāvṭalabān-e Majles-e Šūrā-ye Eslāmī-ye Īrān va Wolesī Jirga-ye Afgānestān* [A Comparative Study of Candidacy Conditions for Iran's Islamic Parliament and Afghanistan's Wolesi Jirga]. *Našriye-ye Moṭāle'āt-e Hoqūq-e Taṭbīqī* [Journal of Comparative Law Studies], Vol. 10, No. 2. doi: 10.22059/jcl.2019.263064.633706 [in Persian].
 - 13) Qāzī Šarī'atpanāhī, Sayyed-Abūlfazl (1383 SH/2004). *Hoqūq-e Asāsī va Nahād-hā-ye Siāsī* [Constitutional Law and Political Institutions]. 12th ed. Tehran: Mizān [in Persian].
 - 14) Reżā'izāde, Moḥammad-Javād & Dāvarī, Moḥsen (1395 SH/2016). *Mabānī va Oṣūl-e Taṣḫīṣ-e Šalāhiyyat-e Nemāyandegī-ye Majles-e Šūrā-ye Eslāmī* [Foundations and Principles of Assessing Eligibility for Islamic Parliament Candidacy]. *Dāneš-e Hoqūq-e 'Ommūmī* [Journal of Public Law Knowledge], No. 14 [in Persian].
 - 15) Ṭahān-Nazīf, Hādī & Qolīčpūr, Sajjād (1400 SH/2021). *Āsīb-šenāsī-ye Ta'yīn-e Šarāyeṭ-e Dāvṭalabān-e Nemāyandagī-ye Majles dar Partow-e Qānūn-e Asāsī va Siāsāt-hā-ye Kolli-ye Entekhābāt* [Pathology of Determining Candidate Qualifications for Parliamentary Elections in Light of the Constitution and General Election Policies]. *Dāneš-e Hoqūq-e 'Ommūmī* [Journal of Public Law Knowledge], Year 10, No. 1. doi: 10.22034/qjplk.2021.215 [in Persian].
 - 16) Ṭahān-Nazīf, Hādī, Nikūnahād, Hāmed & Bakešlū, Reżā (1400 SH/2021). *Ta'ammolī dar Kārvīje va E'tebār-e Dibāče-hā-ye Qavānīn-e Asāsī bā Ta'kid bar Dibāče-ye Qānūn-e Asāsī-ye Jomhūrī-ye Eslāmī-ye Īrān* [A Reflection on the Function and Validity of Constitutional Preambles with Emphasis on the Preamble of the Constitution of the Islamic Republic of Iran]. *Hoqūq-e Taṭbīqī* [Comparative Law], Vol. 12, No. 1. doi: 10.22059/jcl.2020.308760.634059 [in Persian].
 - 17) Taqīzāde, Javād (1385 SH/2006). *Šarāyeṭ-e Xāṣṣ-e Entekhāb-Pazīrī dar Entekhābāt-e Siāsī* [Specific Conditions of Eligibility in Political Elections]. *Hoqūq-e Asāsī* [Constitutional Law], Year 4, Nos. 6 & 7, pp. 57-80 [in Persian].
 - 18) Tarmān, 'Alī-Akbar & Malakūtī, Sayyed-Ḥosayn (1402 SH/2023). *Ta'ammoli bar Mafhūm-e Haqq-e Ra'y bā Rūkard-e Erteqā-ye Mabānī-ye Nazārī-ye Haqq-e*

Entekhāb Šodan-e A'zā-ye Šūrāhā-ye Eslāmī-ye Šahr va Rūstā dar Partow-e Qānūn-e Asāsī [A Reflection on the Concept of Voting Right to Enhance the Theoretical Foundations of the Right to be Elected in Islamic City and Village Councils in Light of the Constitution]. Našriye-ye Moṭāle'āt-e Hoqūq-e Taṭbiqī-ye Mo'āšer [Journal of Contemporary Comparative Law Studies], Year 14, No. 31, pp. 83-111. doi: 10.22034/law.2023.40448.3046 [in Persian].

- 19) Valā'i, 'Alī & Nowbahār, Raḥīm (1402 SH/2023). Jāygāh-e Aṣl-e Šeḥḥat dar Arzyābi-ye Šalāḥiyyat-e Dāvṭalabān-e Entekhābāt dar Neẓām-e Jomhūrī-ye Eslāmī-ye Īrān [The Principle of Validity in Evaluating Candidate Qualifications in the Islamic Republic of Iran's Electoral System]. Moṭāle'āt-e Hoqūq-e Taṭbiqī-ye Mo'āšer [Journal of Contemporary Comparative Law Studies], Year 14, No. 3, pp. 275-305. doi: 10.22034/law.2022.49902.3067 [in Persian].
- 20) Yāvarī, Asadollāh (1396 SH/2017). Barrasī-ye Šalāḥiyyat-e Nāmdzhā-ye Entekhābāt tavassot-e Šūrā-ye Negahbān; Ta'ammolī Dīgar [Examination of Candidate Eligibility by the Guardian Council: Another Reflection]. Taḥqīqāt-e Hoqūqī [Legal Research], No. 80, pp. 213-237. doi: 10.22034/jlr.2018.111274.1050 [in Persian].

21) www.farsi.khamenei.ir

22) www.leader.ir

23) www.nazarat.shora-rc.ir

24) www.tasnimnews.com

